

Kupanje i kupališta u Dubrovniku do početka Drugoga svjetskog rata

Sanja Curić – Nikša Selmani

Državni arhiv u Dubrovniku
Svetog Dominika 1
HR – 20 000 Dubrovnik
sanja.curic@dad.hr
niksa.selmani@dad.hr

Izvorni znanstveni rad
Primljeno: 2. 7. 2021.
Prihvaćeno: 8. 11. 2021.
394(497.584 Dubrovnik)“16/19“

Sažetak

Ovaj rad predstavlja rezultate istraživanja na temu povijesti kupanja i kupališta u Dubrovniku do početka Drugoga svjetskog rata. Autori su se osim relevantne stručne literature i tiskovina koristili i gradivom fondova i zbirki Državnog arhiva u Dubrovniku. Nakon što se stručno obradila geneza pojma kupanja, donose se dva arhivska zapisa iz kraja 17. i početka 18. stoljeća kao prva dva poznata spomena kupanja u Dubrovniku. Istraživanjem su definirana glavna dubrovačka kupališta te je iznesen njihov povijesni pregled.

Gljučne riječi: Dubrovnik, kupalište, Banje, Šulić, Sumartin, Danče, Porporela

Uvod

Uređenje plaža i izgradnja kupališta kao novih kultiviranih prostora na razmeđu kopna i mora povijesno se javlja u 19. stoljeću. Te procese primarno nije potaklo lokalno stanovništvo, već oni koji su privremeno boravili na obali – ljudi s kontinenta.

Prvi organizirani dodiri kontinentalaca i mora vezani su uz spoznaje o blagotvornosti primorske klime te ljekovitosti mora i sunca, zraka i pijeska. Dolazak na more polovinom 18. stoljeća nije bio tako jednostavan. Na pješčanim plažama u Velikoj Britaniji pojavljuju se prvi *strojevi za kupanje*.¹ To su bila kola s velikim kotačima koja su konji vukli u more do određene dubine. Tada bi iz kabine izašao kupac ili kupačica u kupaćem odijelu, koji bi se nakon kupanja vratili i odvezli se na kopno.

Ipak, popularizacija kupanja u moru najviše duguje članovima aristokracije, svojevrsnim *influencerima* onog doba. Tako još krajem 18. stoljeća britanska ari-

1 Prvi vizualni prikaz stroja za kupanje zabilježen je 1735. na slici panorame Scarborougha, autora Johna Settringtona, a prvi pisani spomen u svom dnevniku donosi Nicholas Blundell 1721. godine, pišući o blagotvornostima kupanja u moru. Vidi: Kathryn Ferry. *Beach Huts and Bathing Machines* (London: Bloomsbury Publishing PLC, 2009.), 6.

stokracija provodi vrijeme kupajući se na jugu Engleske, u Brightonu koji će postati kraljevska ljetna rezidencija i potaknuti razvoj odmora i boravka uz more.²

Hidroterapija tog vremena je, osim uranjanja u hladno more, uključivala i pije-nje mora u propisanim dozama kao terapiju kod povećanja limfnih žlijezda.³

No, već sredinom 19. stoljeća mijenja se smisao plaže, pa ona od elitnog aristokratskog i buržoaskog hidroterapijskog prostora, zahvaljujući boljoj prometnoj povezanosti, postaje mjesto užitka i razonode srednjeg staleža koji se tamo sklanja od naporne dinamike velegrada.

Razvoj plaže nakon Prvoga svjetskog rata donosi nove oblike plažne kulture. Otvaranje dalekih i egzotičnih ljetovališta na Ibizi, Barbadosu ili Martiniqueu, kao mjesta iskonske dokolice i rajskog stanja, donosi nove trendove poput izlaganja suncu do preplanulosti te sve raznolikije i slobodnije modele kupaćih kostima i plažne opreme.⁴

Pojam kupanja

Podrijetlo i semantika riječi *kupalo*,⁵ koje se vezuje uz genezu pojma kupanja, gotovo je dva stoljeća predmet pozornosti folklorista, etnografa i lingvista. U tom su se vremenu iskristalizirale tri moguće etimologije koje iznosi Margarita Žujkova u svom radu *Semantika riječi купало u komparativno-povijesnom aspektu*.⁶

Prema prvoj tezi riječ kupalo u vezi je s praslavenskim osnovom *kop-*, odnosno, glagolom *kopati*, te se vezuje uz obredno pranje (kupanje) koje se odvijalo na otvo-renom, najčešće u rijekama. Time se razlikovala od glagola *miti* kojim se označa-

2 *A Practical Guide to the Watering and Sea Bathing Places on the Coasts of Kent, Sussex, and Hampshire, including The Isle of Wight, Etc.*, (London: Cradock & Co., 1848.), 37-49, pristupljeno 13. 5. 2021. https://books.google.hr/books?id=ITtkAAAACAAJ&printsec=frontcover&hl=hr&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false

3 Richard Russel, „A dissertation concerning the use of sea water in diseases of the glands, &c. to which is added An' Epistolary dissertation to R. Frewin, M.D.“, *Oxford : Printed at the Theatre: and sold by James Fletcher in the Turl and J. J. Rivington in St. Paul's Church- Yard, London*, 3 (1753), pristupljeno 2. 6. 2021. <https://archive.org/details/dissertationconc00russ/page/n7/mode/2up>

4 Ana Perinić Lewis, Maja Adžija, „Globalna i lokalna plaža na primjeru dubrovačkih gradskih plaža i plažnih kultura“, *Studia ethnologica Croatica*, 27 (2015), 418.

5 Kupalo i njegova ženska personifikacija Kupala imena su slavenskih božanstava uz koje se vezuju različiti običaji vezani uz slavensko slavljenje ljetnog solsticija. Na simboličkoj razini radilo se o obrednom čišćenju u vatri i vodi te slavljenju plodnosti i bogatog uroda pred početak ljetne žetve. U toj noći izrađivala se lutka od slame nazvana Kupalo koja je bila središnji lik obreda, a koju se kasnije spaljivalo ili bacalo u vodu. U ritualima koji su se u različitim verzijama odvijali diljem istočne Europe preskakanje vatre i obredno kupanje zacijelo su najprepoznatljiviji.

6 Маргарита Василівна Жуйкова, „Семантика слова купало в порівняльно-історичному аспекті“, *Вісник Запорізького національного університету Філологічні науки* 1 (2018), 59-71.

valo pranje u kupeljima, odnosno, zatvorenim prostorijama.⁷ Vezano uz ovu tezu tvrdi se da se širenjem kršćanstva, u ranoj fazi pokršćavanja, glagol *kopati* koristio kao prijevod za grčku riječ *baptizein* sve dok nije bio potisnut drugim slavenskim glagolom – *krstiti*.⁸ Zbog toga nije čudno da se upravo Ivana Krstitelja,⁹ koji je one koji su mu dolazili, u činu krštenja uranjao u vodu rijeke, u slavenskoj tradiciji nazivalo – Ivan Kupalo. *Kopati* je, dakle, značilo uranjati u vodu radi ozdravljenja i očišćenja, odnosno krštenja. Osim obrednog kupanja i prirodni ciklički fenomen ljetnog suncostaja iz slavenske poganske tradicije prilagođava se novoj kršćanskoj paradigmi pa Ivan Krstitelj ili Ivan Kupalo svojim rođenjem na 24. lipnja, kad je Sunce najjače, najavljuje dolazak Krista, tj. mladog Sunca koje se rađa 25. prosinca što je, prema rimskom kalendaru, upravo šest mjeseci poslije. Žujkova kazuje kako na istom tragu autori *Etimološkog rječnika ukrajinskog jezika* povezuju podrijetlo kupala s glagolom *kopati*, ističući da je za vrijeme ovog obreda kupanje u vodi imalo posebnu ulogu.¹⁰

Prema drugoj tezi riječ kupalo povezana je s korijenom *kup-*, sa značenjem *biti skupa*, odnosno, zajedno, vezujući to uz skupno slavljenje blagdana.

Konačno, treća teza drži da kupalo potječe iz praslavenskog korijena *kyp-* sa značenjem *gorjeti*. Kako se u najranijim spomenima staroslavenskih tekstova iz 14. stoljeća javlja samo množinski oblik ove riječi (*kupaly* ili *kupalija*)¹¹, to navodi na zaključak da se ovdje radilo o obrednim vatrama (krijesovima) koje potvrđuju i zapisi ukazujući na središnju ulogu obrednih vatri u blagdanu ljetnog solsticija.

Prvi zabilježeni slučajevi kupanja u Dubrovniku

Da je kupanje bilo sastavni dio obreda koji se obavljao u moru svjedoči i jedan zabilježeni slučaj iz 1691. godine.¹² U seriji *Lamenta de Criminali* Državnog arhiva u Dubrovniku sačuvan je zapis o slučaju nasilja nad grupom dubrovačkih Židova dok su se obredno kupali ispod nekadašnje crkvice sv. Lazara na Pločama:¹³ *Dana 10.*

7 Milica Mikecin, „Utjecaj grčkoga jezika na leksik najstarije faze hrvatske redakcije staroslavenskoga jezika“ (doktorska disertacija, Sveučilište u Zagrebu, 2015.), 195.

8 *Isto*

9 Marko Dragić, Helena Dragić, „Sveti Ivan Krstitelj u hrvatskoj tradicijskoj baštini“, *Croatica et Slavica Iadertina*, Vol. 15/1 No 15 (2019), 276-329.

10 Жуйкова, „Семантика слова“, 59.

11 *Isto*, 59-60.

12 Autori ovom prilikom zahvaljuju dr. Vesni Miović koja ih je uputila na povijesne izvore o kupanju iz 17. i početka 18. stoljeća.

13 Ova se crkvice nalazila otprilike na mjestu gdje je danas najstariji dio hotela „Excelsior“. Ispod nje se nalazilo jedno od starih javnih kupališta Pod Lazarom na kojemu su se kupali siromašniji građani.

listopada 1691. Samuel Pappo i ostali Židovi, koji su bili u društvu s njim, tuži Luciju Ivanovu s Brgata i ostale koji su bili s njom govoreći: Nas se par Židova kupalo, u prošli utorak, uoči naših festa, pod crkvom sv. Lazara, mirno i ponizno, bez da smo ikog smetali, u predvečerje između 18 i 19 sati. Kad odjednom stanu nas odozgo gađati kamenjem, te sam se odmah okrenuo prema gore vičući na sav glas – što je ovo za ime Božje'. Dok sam ja tako vikao tražeći pomoć, nisu nas prestajali gađati...¹⁴

Još je jedan vrlo zanimljiv slučaj ranog spomena kupanja sačuvan u bogatoj ostavštini dubrovačkog Arhiva. U seriji *Diplomata et Acta* zabilježeno je ispitivanja dječaka koji su se kupali na Pločama.¹⁵ Dječaci su, među ostalima, bili ispitivani o ponašanju nekog Šimuna Armenca, trgovca nastanjenoga u Lazaretima. Dubrovčanima je bilo sumnjivo Armenčevo ophođenje prema dječacima kao i nadasve sumnjiva darivanja dječaka novcem i slatkišima. Iz ispitivanja dječaka, koji su većinom odgovarali na hrvatskom jeziku, vidljivo je da su oni odlazili na Ploče na kupalište (*kupalo*) te se ... *kupali na plocciu na Varh Lazareta*.¹⁶ Da se u slučaju Ploča radilo o prostoru koji je najkasnije već početkom 18. stoljeća, a sigurno i prije bio mjesto kupanja, osim domaće riječi *kupalo* svjedoči i termin *Bagnine alle Plocce* koji se također spominje u izvoru. Jednako tako izvori upućuju da su se dječaci kupali i negdje u Pilama. Navedena su ispitivanja datirana 9. rujnom 1702. godine.

Svjedočenje dječaka Jera, sina Vida zlatara:

Najprije su išli na Ploče ujutro kupat se pak ih susretne Armenin Šimun koji stoji u Lazaretu i da jednom mendalia a drugom dinar a onda (kroz dva tri dana) hodio sam se ja kupat zajedno s'rečenijem Jozom, i Perom sinom Vodara, i kad smo bili na moru rečeni Armenin sišo je doli k nami i donio je oprat jednu fersatu,¹⁷ i metnuo je u more i mi smo kvasili onu fersatu po moru i ondi se igrali pak je on onu fersatu stavio ondi na suhu, i kako smo veće htjeli poći, darovo je Jozu dva dinara.... i nekih bokana slatkih.¹⁸

– Gdje ste razgovarali s Armencem.

– Ondi bi dobio na kupalište (*kupalo*), gdje smo se mi kupali na Ploče na vrh Lazareta.¹⁹

Svjedočenje dječaka Joza, sina Dominika:

Jedamput, tražeći me da idem na Banjine na Ploče (Bagnine alle Plocce) dao mi je

14 Državni arhiv u Dubrovniku (Hrvatska). HR-DADU-20 Lamenta de Criminali (1348. – 1808.) (dalje:HR-DADU-20), vol. 29, 171v, 172.

15 HR-DADU-7 Diplomata et Acta (1022. – 1808.), 18. st., 3400, 28.

16 HR-DADU-7 Diplomata et Acta (1022. – 1808.), 18. st., 3400, 28.8.

17 *fersata* (mletački) – poplun ili pokrivač

18 HR-DADU-7 Diplomata et Acta (1022. – 1808.), 18. st., 3400, 28.6.

19 *Isto*

*jedan groš, i Peru, sinu Anke Savin, koji je bi sa mnom, pola grošića...*²⁰

*Kad sam rekao ocu omlatio mi je zaušnicu i zaprijetio mi je da više nikad bez njega ne smijem poć na Ploče i tako nisam više nikad ni išao štovise zbog toga nismo se više išli kupat na Ploče nego u Pile.*²¹

Počeci organiziranog kupanja u Dubrovniku

Počeci organiziranog kupanja vežu se uz izgradnju prvih izgrađenih kupališta. Izgradnju potiču kontinentalci, odnosno, austrougarske vojne postrojbe stacionirane u Gradu, Gružu i na Srđu.²² Vijest o postojanju jednoga takvog kupališta nalazimo još 1868. godine kad zbog istraživačkog posla u Dubrovnik dolaze Vatroslav Jagić, poznati hrvatski lingvist i filolog, i njegov asistent Đuro Daničić. Prema vlastitom svjedočenju tada tridesetogodišnji Jagić i Daničić prvi su put vidjeli more. Tijekom svoga ljetnog boravka odsjeli su na Pilama, u hotelu „Miramar“ vlasnika Andra Mitrovića. Govoreći u svojoj autobiografiji o boravku u Dubrovniku, Jagić je napisao: *Na Pločama, na protivnom kraju van grada, našosmo vrlo ugodno kupalište, koje sagradiše bečki Dajčmajsteri (tada garnizona u Dubrovniku) te i nama dozvoliše da se svaki dan poslije rada u biblioteci pred ručak kod Mitrovića ondje okupamo.*²³ U jednom pismu od 26. kolovoza 1868. Jagić nastavlja o kupanju: *Samo jedan dan malo da nisam uhvatio usred Dubrovnika morsku bolest! Odoh se kupati i ne znajući da na moru vjetar vlada, ali kad tamo, kupalište se diže gori doli, more pljuska preko pojasa i jedva sam na barku utekao... Ali zato me nije ipak more uplašilo, nego se idem svaki dan kupati i to je još najmilija stvar koju imam ovdje u tom pognanstvu. More mi dobro čini, ja sam hvala bogu zdrav i pri apetitu, i na kuhinju sam se već prilično priučio.*²⁴ Istražujući o kakvu se kupalištu radilo, zaključili smo da je Jagić govorio o plutajućim pontonima na kojima su bile kabine za kupaće. Do njih se moglo doći jedino barkom, a nalazile su se u neposrednoj blizini gradske luke, kako je i vidljivo na fotografiji Antuna Jelaske iz 1868./69. godine.

20 HR-DADU-7 Diplomata et Acta (1022. – 1808.), 18. st., 3400, 28.8.

21 *Isto*

22 Dubrovnik je tek 1886. proglašen otvorenim gradom te se, uz demilitarizaciju zidina, tvrđave Revelin i sv. Ivan pregrađuju u vojarne.

23 Vatroslav Jagić, *Spomeni mojega života, I dio (1838-1880)* (Beograd: Srpska kraljevska akademija, posebna izdanja, knjiga LXXV, 1930.), 81.

24 *Isto*, 82.



Slika 1. *Plutajuća kabina za austrijsku oficijalitat* (Državni arhiv u Dubrovniku. HR-DADU-298 Zbirka fotografija)

Dubrovačka kupališta u kontekstu razvoja Dubrovnika u 19. i prvoj polovici 20. stoljeća

Zbog gospodarskog sloma uzrokovanog padom Dubrovačke Republike 1808. Dubrovnik do pred sam osvit 20. stoljeća bilježi izrazitu demografsku stagnaciju. U usporedbi sa Zadrom i Splitom, čiji se broj stanovnika učetverostručio do početka Prvoga svjetskog rata, u Dubrovniku se nije niti udvostručio.²⁵ Dodamo li uz prometnu izoliranost činjenicu da je Dubrovnik do 1886. godine bio tretiran kao tvrđava te da su svaku gradnju strogo kontrolirale vojne vlasti, posve je jasno da se

²⁵ Antun Baće, „Arhitektura Dubrovnika između dva svjetska rata“ (doktorska disertacija, Sveučilište u Zagrebu, 2015.), 15.

ova sveopća stagnacija zrcalila i na njegov urbanistički razvoj. Ipak, posljednje desetljeće donosi novu dinamiku,²⁶ od one političke, prometne do gospodarske gdje se konačno počinju javljati strane investicije, poput one za izgradnju hotela „Imperial“, čija se izgradnja smatra početkom ozbiljnijeg dubrovačkog hotelijerstva. Ovaj novi vid gospodarske djelatnosti potiče promjene, a dijelovi Dubrovnika, poput Lapada, Gruža i Rijeke dubrovačke, snažnije se vezuju uz gradsku jezgru,²⁷ premda bez ikakve prostorno-planske regulative.²⁸ Razvoj turizma, naročito njegove hotelske ponude, jedan je od uzroka razvoja kupališta. To postaje osobito izraženo nakon Prvoga svjetskog rata kad se dubrovački turizam definira kao ljetno sezonalan. U tim procesima svojevrzne nove preobrazbe Dubrovnika i njegovih stanovnika kupališta također zrcale ove promjene doživljavajući različite sudbine.

Dubrovačka kupališta tako možemo podijeliti na ona koja je izgradila i održavala vojska ili privatni vlasnici i koncesionari te ona koje su ostala *divlja kupališta* na kojima se stanovništvo moglo kupati slobodno, ne plaćajući ikakvu naknadu. U nekim su slučajevima općinske vlasti, kao i Društvo za promicanje interesa Dubrovnika,²⁹ nastojale kultivirati neka od ovih kupališta, sve u svrhu izgradnje slike Dubrovnika kao novoga internacionalnog turističkog središta, no neka od njih su nestala ne mogavši se prilagoditi novim zahtjevima vremena.

Vojno kupalište na Banjama

Vojno kupalište na Banjama (*Bagno Militare*) ili popularne Banje zasigurno su najpoznatije dubrovačko kupalište. Smještene su na Pločama, na području zvanom *Ispod Buića*, istočno od kompleksa Lazareta.

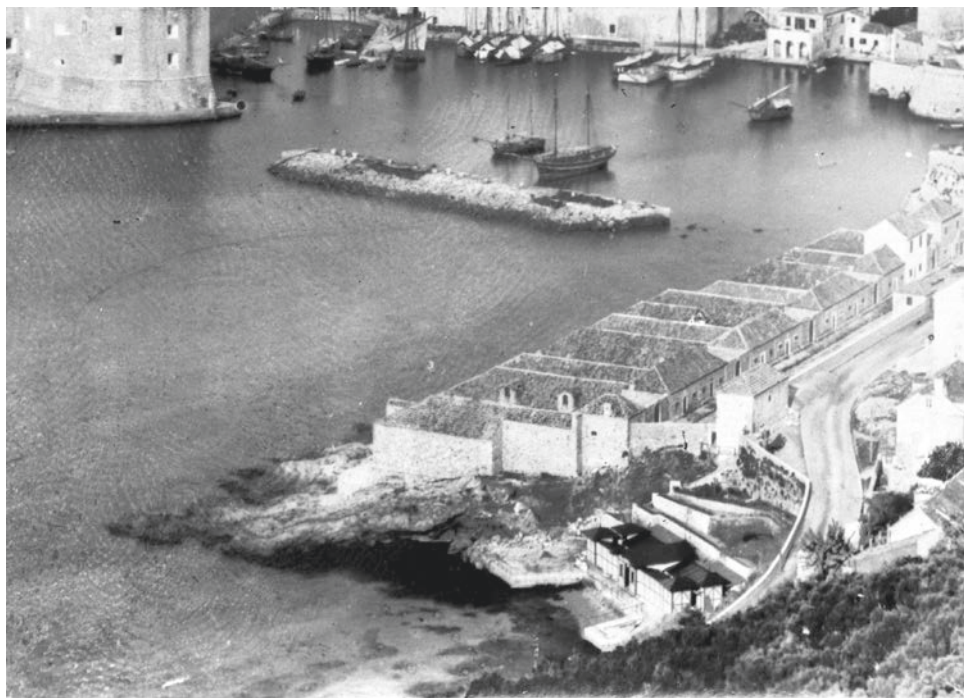
Neposredna blizina vojarna i Banja utjecala je na odluku o izgradnju prvoga organiziranog vojnog kupališta. Potrebe vojske svakako nisu bile vezane jedino uz

26 Vlaho Benković, *Uloga dubrovačke politike u stvaranju "Novoga kursa": (1903.-1905.)* (Dubrovnik: Matica hrvatska Dubrovnik, 2009.), 21-28.

27 Od 1896. do 1898. gradi se cesta od Gruškog zaljeva do uvale Sumartin u Lapadu (kasnija dionica tramvaja); put od Boninova do Lapada dovršava se 1900. (Liechtensteinov put); krajem 19. st. gradi se cesta oko Rijeke dubrovačke; 1913. uređuje se dužobalni put oko lapadskog poluotoka.

28 Baće „Arhitektura Dubrovnika“, 341.

29 Krajem 19. st. javlja se potreba za osnivanjem društva koje bi se bavilo uljepšavanjem grada i predgrađa te prikupljalo financijska sredstva i tim sredstvima uređivalo javne parkove, šetališta, sadilo i njegovalo ukrasna stabla na općinskim zemljištima uz javne prometnice. Ostvarujući svoje zadatke, Društvo je kontinuirano surađivalo i s općinskom upravom te je 1913. najavilo i namjeru uređenja javnog kupališta na Pločama. Zbog njegove djelatnosti može se reći da je Društvo za promicanje interesa Dubrovnika bilo prvo turističko društvo. Vidi: Ivo Perić, *Razvitak turizma u Dubrovniku i okolici* (Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti istraživačkog centra Jugoslavenske akademije znanosti u umjetnosti u Dubrovniku, 1983.), 83-88.



Slika 2. Prvotni izgled Vojnog kupališta (HR-DADU-298)

higijenu vojnika, nego je ovo kupalište bilo i mjesto plivačke obuke. Na prvotnom se projektu kupališta iz 1891. godine vidi građevina s kabinama, podignuta na jednome izgrađenom kamenom platou, s natpisom *K u K Militar Bad*. Kupalište je građeno u uskoj uvali s istočne strane omeđenoj stijenama kojih danas više nema.³⁰

Nakon što je kupalište bilo izgrađeno, građanima je na tom području bio zabranjen slobodan pristup moru. Često su vojnici, koji su služili na Vojnom kupalištu, branili građanima kupanje u neposrednoj blizini ili pristajanje barkama uz obalu. To je izazivalo stalno negodovanje i kritike puka koje je prenosio i ondašnji tisak.³¹ Sukobi su znali prerasti u prave osobne obračune u kojima se prijetilo puškama, pa i isukanim sabljama.³²

Premda se među građanstvom ovo kupalište nazivalo Vojnim kupalištem, ono ipak nije bilo isključivo namijenjeno vojsci. Bio je, naime, uz određeno plaćanje kupališnih usluga, moguć pristup građanstvu obaju spolova. Građani su se najčešće žalili na nedostatan broj kabina koje su im bile na raspolaganju te cijene koje su za njih

30 HR-DADU-292 Zbirka građevinskih planova Općine Dubrovnik (1837. – 1957.), br. 48/16

31 Kupalište ispod Buića, *Dubrovnik*, god. V., br. 27, 5. lipnja 1896., 4.

32 Čudnovato postupanje nekih oficira u vojnom kupalištu, *Prava Crvena Hrvatska*, god. VII., br. 338, 19. kolovoza 1911., 3.



Slika 3. Vojno kupalište nakon dogradnje (Državni arhiv u Dubrovniku. HR-DADU-988 Zbirka fotografija Mihovila Ercegovića)

bile i dvostruko više nego one za vojsku, kao i nedostatnu kvalitetu pruženih usluga.³³

Kako su vojnici koji su radili na kupalištu bili mahom stranci, jezik je također predstavljao problem u komunikaciji s lokalnim stanovništvom što je ponekad bio poticaj šaljivim tekstovima koje nalazimo u ondašnjem tisku.³⁴

Zbog potreba za novim kapacitetima Vojno se kupalište ubrzo dograđuje tako da se ispred prvobitnog objekta podiže čitav niz novih kabina, smještenih na proširenom platou. Plaža se također širi dodatnim nasipanjem.

Među zanimljivostima iz ranijeg perioda kupališta i jedna je vijest iz 1896. koju je prenio dubrovački tisak. Tada su na kasi kupališta bili pronađeni *papirići* na kojima se, uz spominjanje Ante Starčevića, propagirala pravaška politička ideja.³⁵

Banje su znale primiti i uvažene goste poput nadvojvode Leopolda Salvatora koji je 1912. došao u Dubrovnik. Nakon svečanog dočeka u Gružu ukrcao se na jahtu „Dalmat“ te se poslije obilaska Lokruma iskrcao i okupao na Vojnom kupalištu. Lokalni tisak pomno je bilježio njegovo kretanje te saznajemo da se nakon

33 Vojničko kupalište, *Crvena Hrvatska*, god. XXI., br. 53, 5. srpnja 1911., 3.

34 Diskoras na poljani, *Prava Crvena Hrvatska*, god. VII., br. 334, 22. srpnja 1911., 3.

35 Denuncijanat, *Crvena Hrvatska*, god. VI., br. 33, 15. kolovoza 1896., 3.

službenog posjeta na teritoriju Bosne i Hercegovine vratio i kupao na Banjama, koristeći se samo za njega rezerviranom kabinom.³⁶

Sljedeće 1913. godine Banje bilježe i jedan zanimljiv događaj koji je popratio tisak te mnoštvo radoznalih građana. Tada se jednom hidroplanu na letu iz Tivta bio pokvario stroj pa se kod Lokruma spustio u more. Bio je dovučen do Vojnog kupališta, a kako *nemogaše da ga isti dan poprave, hidroplan bje prenešen natrag u Tivat na jednom brodu.*³⁷

Prema usmenoj predaji čini se da je za vrijeme rata Vojno kupalište bilo oštećeno od neke zalutale podvodne mine, koja je prema kazivanju udarila ispod Buića. No, o tome nemamo neposredne vijesti iz tiska. Vijesti o podvodnim minama, koje su došle do obale, nalazimo u dubrovačkom tisku tek 1917., no niti tu se ne navode kao podvodne mine, nego tek neutralno – *predmeti*.³⁸

Za vrijeme rata uočava se puno manje stranaca na dubrovačkim kupalištima, a Vojno kupalište nije se održavalo kao u prijašnjim godinama. To je najvjerojatnije bio jedan od razloga zbog kojeg je Vojni erar, kao vlasnik Vojnog kupališta, odlučio dati u koncesiju svoje kupalište. I doista već u lipnju 1921. sklapa se ugovor o koncesiji između Vojnog erara i Danijela Perišića u trajanju od deset godina.³⁹ Ipak, kupalište se nije uredilo niti sljedeće 1922. što je izazvalo javnu polemiku u kojoj se zakupnik Perišić branio činjenicom da od građevinskih vlasti nije na vrijeme dobio odobrenje nacrtu za preuređenje.⁴⁰ Uređenje Vojnog kupališta konačno je započelo 1923. nadogradnjom drugog kata te se ono otvara za javnost 1. svibnja iste godine.⁴¹ Nakon velikog nevremena koje ga je oštetilo kupalište je 1924. konačno bilo popravljeno i nadograđeno čime se broj kabina udvostručio.⁴²

Lokalni tisak reklamira ga kao moderno kupalište koje *sa svojom gracioznošću skupa sa ostalim okolišnim zgradama moderne tehnike sačinjava veličanstveni kompleks vis-a-vis otočića Lokruma.*⁴³ Kupalište je nakon renoviranja bilo opskrbljeno *svim rekvizitima*, imalo je *buffet* na terasi te je bilo podijeljeno u tri kategorije, ovisno o materijalnim mogućnostima korisnika. Imalo je i motorni čamac za prijevoz do obližnjeg Lokruma.⁴⁴

36 Nadvojvoda Leopold Salvator, *Prava Crvena Hrvatska*, god. VIII., br. 386, 20. srpnja 1912., 2.

37 Hydroplan, *Prava Crvena Hrvatska*, god. IX., br. 431, 31. svibnja 1913., 3.

38 Odvažna, pohvalna djela, *Prava Crvena Hrvatska*, god. XIII., br. 613, 13. siječnja 1917., 3.

39 U odgovoru Općinskom upraviteljstvu na dopis od 30. lipnja 1930. Danijel Perišić traži ukidanje dodatnog zakupnog mjesečnog iznosa te se između ostaloga poziva i na zakupni ugovor sklopljen s Vojnim erarom 18. lipnja 1921. (HR-DADU-119 Općina Dubrovnik (1919. – 1941.), Zapisnici sjednica Općinskog upraviteljstva 1930., br. 6116/3)

40 Kupalište na Pločama, *Narodna svijest*, god. IV., br. 24, 13. lipnja 1922., 4.

41 Vojno kupatilo, *Dubrovnik*, god. II., br. 19, 27. travnja 1923., 3.

42 Vojničko kupalište, *Narodna svijest*, god. VI., br. 20, 6. svibnja 1924., 4.

43 Vojno kupatilo na Pločama, *Dubrovački list*, god. I., br. 14, 3. svibnja 1924., str. 6.

44 Naša kupališta – Vojno kupalište, *Dubrovački list*, god. V., br. 23, 11. lipnja 1928., 2.



Slika 4. Kupači na novouređenom kupalištu na Banjama (Državni arhiv u Dubrovniku. HR-DA-DU-475 Osobni fond Vladimira Berdovića)

Konačnom provedbom ugovora o zamjeni zgrada s Vojnim erarom Kraljevine Jugoslavije, dubrovačka Općina sredinom travnja 1930. godine, među ostalim, dolazi i u posjed zgrade Vojnog kupališta, dok je zemlju već imala od prije. Time je Općina postala novi zakupodavac te ona najprije raskida zakup sklopljen između Danijela Perišića i Vojnog erara,⁴⁵ a onda 1931. sklapa novi ugovor s istim Perišićem i Stojanom Čorovićem na dvije godine.⁴⁶ Nakon licitacije, novim ugovorom iz 1933., kupalište je ponovno dano u zakup istim zakupnicima.⁴⁷ Tih se godina bilježe vijesti o potrebama za *trampulinom*, *buffetom*⁴⁸ i telefonom⁴⁹ na kupalištu.

Planirana izgradnja luksuznog hotela u Lazaretima bila je poticaj planiranju novog kupališnog kompleksa. Projekt kupališta zagrebačkog arhitekta Lavoslava

45 HR-DADU-119 Zapisnici sjednica Općinskog upraviteljstva Dubrovnik 1930., br. 9767/30.

46 Na sjednici Općinskog vijeća od 27. ožujka 1931. odobren je zakupni ugovor između Općine i Danijela Perišića i Stojana Čorovića na period od dvije godine uz cijenu od 22.000 dinara, plativo u mjesečnim obrocima. (HR-DADU-119, Zapisnici sjednica Općinskog upraviteljstva 1931., br. 3735/31)

47 HR-DADU-119, Zapisnici sjednica Općinskog upraviteljstva 1933., br. 4552/33.

48 Naše kupalište bez buffet-a, *Narodna svijest*, god. XVI., br. 28, 11. srpnja 1934., 3.

49 Gradsko kupalište na Pločama, *Narodna svijest*, god. XVIII., br. 24, 17. lipnja 1936., 3.

Horvata⁵⁰ iz 1937., izrađen na zahtjev same Općine, s namjerom financiranja na temelju zajma, bio je javno izložen početkom svibnja iste godine.⁵¹ Premda je projekt ostao nerealiziran, vjerojatno zbog neostvarenosti projekta gradnje hotela na mjestu Lazareta, ostaje kao činjenica arhitektonska vrijednost Horvatova projekta koja se očitovala u iznimno kvalitetnom konceptu kaskadnog svladavanja zahtjevnog konfiguracije terena s izrazitim i naglim visinskim razlikama što je doprinijelo da se *suvoremeno koncipirano, lišeno povijesnih reminiscencija, inventivno i funkcionalno opravdano, rješenje kupališne zgrade na Pločama može svrstati među najzanimljivije nerealizirane projekte međuratne arhitekture u Dubrovniku*⁵².

U sklopu novog projekta izgradnje *kursalona* s plivačkim bazenom na predjelu Lazareta, dubrovački je arhitekt Ugo Vernazza 1939. osmislio i regulacijski plan čitavog obalnog pojasa od gradske luke do hotela „Excelsior“.⁵³ Tom regulacijom trebalo se ljetni bazen povezati s novim gradskim kupalištem koje je Vernazza također projektirao. Projekti su bili predani Športskom klubu „Jug“ na daljnju realizaciju, no sve je ostalo neostvareno.

Neposredno pred Drugi svjetski rat Općina donosi odluku o preuzimanju održavanja i vođenja kupališta.

Kupalište Pod Lazarom

Ovo je zacijelo jedno od najstarijih kupališnih mjesta na Pločama. Nalazilo se ispod crkvice sv. Lazara koja je nekoć pripadala uglednoj bratovštini lazarina, ukinutoj dolaskom francuskih okupacijskih snaga. Nakon toga su i crkvice i okoliš bili ostavljeni gotovo stoljetnoj zapuštenosti i propadanju.

Tisak redovito piše o ovom javnom kupalištu namijenjenom siromašnom puku, opisujući ga kao potpuno neuređeno.⁵⁴ Navodi se i da je ovo jedino mjesto gdje se muškarci koji ne mogu plaćati uređena kupališta uopće mogu okupati. Štoviše, navodi se da žene, kojima je tada prema kupališnom redu bilo dopušteno kupanje na Dančama i pod Komardom, imaju puno bolje kupališne uvjete. Tako se 1905. i 1906. spominje otežan pristup kupalištu zbog neuređenog putića zarasloga travom i dračom, koji je na nekim mjestima i propao.⁵⁵ Opasnost su predstavljale i raspukle

50 Zrinka Paladino, *Lavoslav Horvat, Kontekstualni ambijentalizam i moderna* (Zagreb: Meandar-Media i HAZU Hrvatski muzej arhitekture, 2013.), 52-53.

51 Nacrt novog općinskog kupališta, *Dubrovnik*, god. XXIV., br. 14, 8. svibnja 1937., 4.

52 Baće, „Arhitektura Dubrovnika“, 220.

53 Projekt Bazena u obliku Kur-Salona, *Dubrovnik*, god. XXVI., br. 10, 11. ožujka 1939., 4.

54 Kupalište ispod Lazareta, *Crvena Hrvatska*, god. XVI., br. 24, 14. lipnja 1906., 3.

55 „Crvena“ i kupalište ispod Lazara, *Prava Crvena Hrvatska*, god. II., br. 66, 16. lipnja 1906., 4.



Slika 5. Predio Ploča ispod Sv. Lazara (HR-DADU-298)

hridi svima koji su se tu presvlačili.⁵⁶ Kupalište je očito bilo prepuno smeća koje se tu bacalo jer tisak upozorava i na moguće bolesti.⁵⁷

Od 1907. javnost je s posebnom pažnjom pratila događaje vezane uz ponašanje dr. Balda Martecchinija koji je, nakon što je kupio zemlju na kojoj se nalazila zapuštena crkvice, počeo rušiti njezine ostatke te iskapati obližnje grobove, bacajući pronađene ljudske kosti u more. Pri nepažljivom rušenju zidova kamenje i *sovrnja* su padali po kupcima te je umalo došlo do teške nesreće.⁵⁸ Zbog ovih je radova dr. Martecchini završio na sudu. No, bez obzira na presudu kojom je bio proglašen krivim, već sljedeće 1908. Martecchini je nastavio po starom.⁵⁹

56 Kupalište ispod Lazareta, *Crvena Hrvatska*, god. XVI., br. 24, 14. lipnja 1906., 3.

57 Tužbe i želje građanstva, *Prava Crvena Hrvatska*, god. I., br. 13, 10. lipnja 1905., 3.

58 Omalo ne ubilo osamnaesticu – Dr. Martecchini neda mira kostima pokojnika, *Prava Crvena Hrvatska*, god. III., br. 127, 27. srpnja 1907., 3.

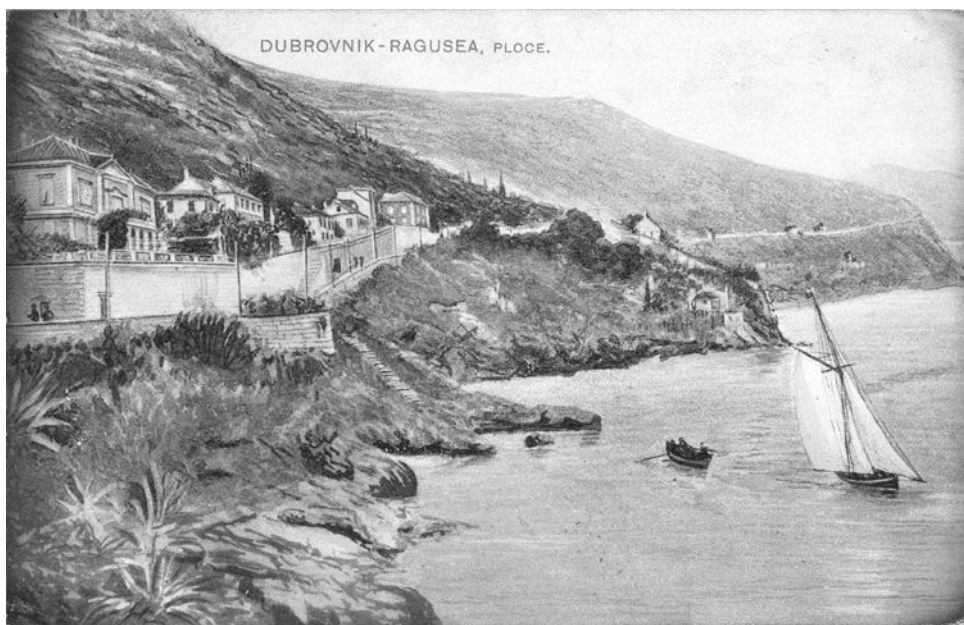
59 Općini., *Prava Crvena Hrvatska*, god. IV., br. 165, 18. travnja 1908., 3.

Staro je kupalište tako ostalo u potpuno neuređenom stanju sve dok se 1911. nije pokrenulo pitanje izgradnje hotela.⁶⁰ Općina, svjesna činjenice da izgradnjom može izgubiti dio javnog kupališta Pod Lazarom,⁶¹ na sjednici u svibnju 1912. nalaže općinskom mjerniku da izvidi trasu puta koji bi bio najzgodniji pristup moru, a koji bi vlasnici hotela bili obvezni izgraditi.⁶²

Nastojanjem Društva za promicanje interesa Dubrovnika Općina 1913. pokreće uređenje velikog javnog kupališta na Pločama kojega je i ovo kupalište trebalo postati sastavni dio.⁶³

Kupalište Pod skalom falsom

Ovo je bilo još jedno neuređeno javno kupalište smješteno na Pločama između Buća i kupališta Pod Lazarom. Svoj naziv duguje najvjerojatnije nekakvim slijepim stubama koje možemo vidjeti na starijim fotografijama, a koje su vodile do mora.



Slika 6. Prikaz predjela Ploča s tri neuređena kupališta: Pod Lazarom, Pod skalom falsom i Pod Bućem (Državni arhiv u Dubrovniku. HR-DADU-992 Zbirka razglednica Marije i Krunoslava Leka)

⁶⁰ Danas hotel „Excelsior“.

⁶¹ Gradnja hotela na Pločama, *Prava Crvena Hrvatska*, god. VII., br. 319, 8. travnja 1911., 3.

⁶² HR-DADU-119 Zapisnici sjednica Općinskog upraviteljstva Dubrovnik 1912., br. 2662/12

⁶³ Uređenje javnog kupališta, *Crvena Hrvatska*, god. XXIII., br. 4, 25. siječnja 1913., 3.

Još iz 1897. godine nalazimo vijesti u novinama koje govore o nemogućnosti kupanja Pod skalom falsom zbog gradnje kuće Kolombani poviše puta, pri čemu su radnici bacali zemlju niz put u more.⁶⁴

Skala falsa imala je sličnu sudbinu kao i kupalište Pod Lazarom. Građani su se tužili da je put do kupališta neuređen, zatrpan kamenjem i smećem i obrastao dračom, a vojnici da znaju dolaziti s Vojnog kupališta i kupati se na ovom javnom.

I ovo je kupalište općinskim projektom iz 1913. trebalo postati sastavni dio većeg javnog kupališta na Pločama.

Kupalište Pod Buićem

Ovo je kupalište izvorno predstavljalo područje od kraja Lazareta do Pod skalom falsom. U dubrovačkom se tisku kao mjesto kupanja spominje još 1886.: *Kako u Dubrovniku nema nigdje zgodna mjesta za kupanje, već je najljepše 'Ispod Buića' preporučamo ugl. Općini da se postara, neka to jedino i najljepše mjesto bude barem čisto. Od velikoga smrada, čovjek ne može tamo stajati po ure... a ujedno da žrtvuje koji novac na popravljenje istoga tj. da se koliko je moguće ponačini mjesto ondje gdje se svlače čeljad.*⁶⁵ Kako je na jednom dijelu Buića 1891. bilo izgrađeno Vojno kupalište, drugi je dio ostao neuređen i u javnoj namjeni. Zacijelo je loša situacija javnih kupališta na Pločama bila razlog da na poticaj Društva za promicanje interesa Dubrovnika dubrovačka Općina 1913. pokrene projekt izgradnje i uređenje cjelovitoga javnog kupališta namijenjenog i onim građanima slabijega materijalnog statusa. Stoga je ovaj projekt namjeravao povezati dio Buića, kupališta Pod skalom falsom i Pod Lazarom u jednu kupališnu cjelinu s novim ulazom na mjestu postojećih pristupnih stuba koje je trebalo adaptirati.⁶⁶

Nakana je Društva i Općine zacijelo bila potaknuta i snažnijim strateškim definiranjem Dubrovnika kao grada turizma koji si više nije smio dopustiti sliku neuređenoga kupališnog prostora istočno od postojećeg Vojnog kupališta.

Projekt ovog, kasnije preinačenog nacrtu javnog kupališta, djelo je arhitekta Petra Osghiana iz 1913. godine u kojemu projektira novi plato i kupališnu zgradu.

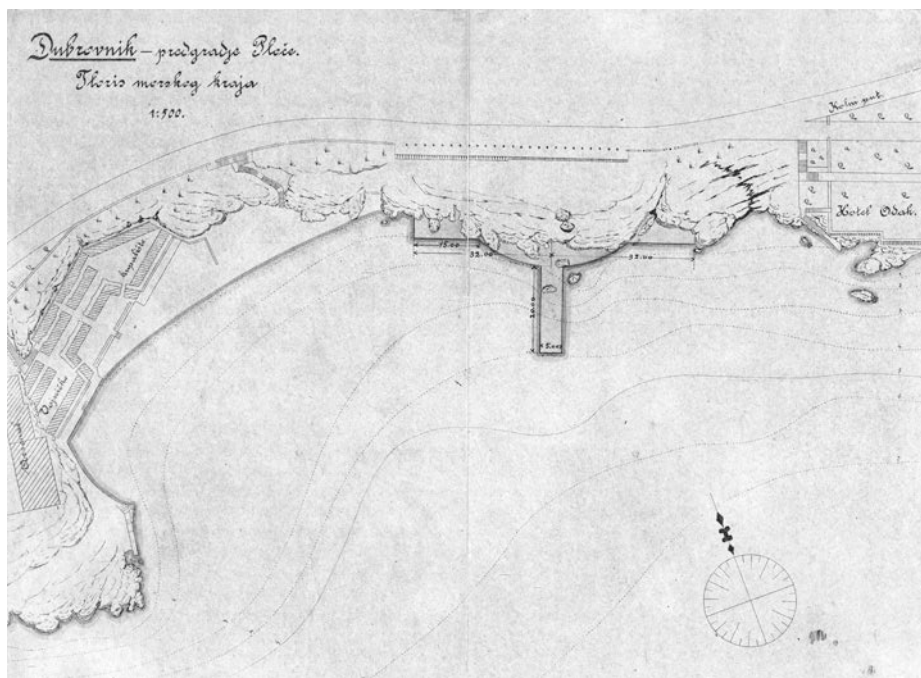
Na nacrtima i fotografijama vidljiv je i zidić koji je razdvajao Vojno kupalište od javne plaže. Ovo je razdvajanje najvjerojatnije bilo vezano uz stube koje su postojale i prije 1913., a koje su te godine bile adaptirane.⁶⁷ Ovih stuba danas više nema.

64 Kupanje, *Crvena Hrvatska*, god. VII., br. 27, 3. srpnja 1897., 3.

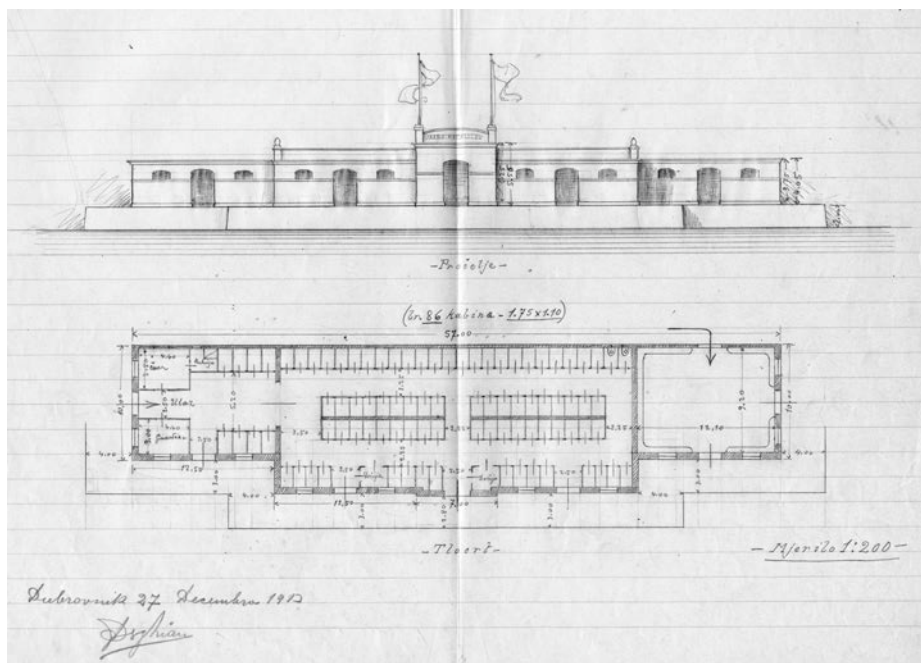
65 Kako u Dubrovniku nema nigdje zgodna mjesta za kupanje, *Glas dubrovački*, god. I., br. 23, 1. kolovoza 1886., 181.

66 Uređenje javnog kupališta, *Crvena Hrvatska*, god. XXIII., br. 4, 25. siječnja 1913., 3.

67 HR-DADU- 292, br. 75/30



Slika 7. Projekt uređenja obale za novo javno gradsko kupalište na Pločama (HR-DADU-292, br. 74/10)



Slika 8. Nacrt nerealiziranog javnog gradskog kupališta na Pločama (HR-DADU-292, br. 74/10)

Projekt, nažalost, nije bio u potpunosti ostvaren, što je izazvalo brojne kritike u ovdašnjem tisku u kojemu se tražilo da se pristupni put i kupalište barem očiste od nabačene zemlje i kamenja.⁶⁸ Nemogućnost realizacije ovisila je dijelom o C. k. Pomorskoj vladi u Trstu koja nije htjela ustupiti dio morske obale za gradnju kupališta,⁶⁹ a dijelom zbog toga što je nakon izrade novih nacrti 1914. počeo Prvi svjetski rat. Ono jedino što je u tom kratkom razdoblju ostvareno bila je adaptacija postojećih stuba do javnog kupališta, postavljanje željezne ograde iznad kupališta te poravnanje hridi kako bi se omogućio prostor za kabine. Premda ostvareno u ograničenom opsegu ipak možemo reći da je od 1913. bilo jasno razgraničeno Vojno kupalište od onoga javnog Pod Buićem. Tek 1917. Općina kupuje od državnog erara 500 m² obale na Pločama radi gradnje potporne obale za novo javno kupalište.⁷⁰

Kupalište Pod Lazaretom (Komarda)

Prvi spomen o kupanju Pod Lazaretom ili na Komardi zabilježen je 1897. godine. Premda je kupalište Pod Lazaretom bilo javno kupalište namijenjeno isključivo ženama, tisak bilježi da se muškarci nedopušteno dolaze kupati na ovo mjesto.⁷¹

Osnovni problem javnih kupališta bila je nečistoća, pa je tako bilo i s ovim kupalištem. Lokalni tisak tijekom kupališne sezone navodi neke razloge nečistoće: postojanje obližnje klaonice i nečistoće iz štala u Lazaretima gdje su bili smješteni vojnički konji. Smrad je ponekad bio toliko nepodnošljiv da su kupalice morale bježati s tog mjesta. Nerijetko se spominju *krvuždina, griz, otpadci crijeva i utrobe, rožine, nožice sitne marve i slično*.⁷²

Do neugodnih je situacija na kupalištu dolazilo i zbog nedoličnog ponašanja vojnika, koji su s prozora Lazareta nerijetko smetali *ženskinjama*.⁷³

Ipak ovo je kupalište zbog svoje pozicije desetljećima ostalo popularno javno žensko kupalište.

68 Općini, *Prava Crvena Hrvatska*, god. X., br. 471, 9. svibnja 1914., 3.

69 HR-DADU-119, Zapisnici sjednica Općinskog upraviteljstva Dubrovnik 1914., sjednica 31. ožujka 1914., točka 1.

70 HR-DADU-119, Zapisnici sjednica Općinskog vijeća Dubrovnik 1917., br. 5258/17

71 Gdje je policija?, *Prava Crvena Hrvatska*, god. III., br. 124, 6. srpnja 1907., 3.

72 Neugodnost na kupalištu, *Narodna svijest*, god. XII., br. 29, 23. srpnja 1930., 4.

73 Vojničkim vlastima, *Dubrovnik*, god. XX., br. 26, 29. lipnja 1911., 3.

Kupalište na Porporeli

Kao jedno od javnih kupališta i Porporela⁷⁴ se spominje u lokalnom tisku krajem 19. stoljeća. Izgleda da je ovo kupalište ranije imalo i plaćenog čuvara koji ga je čistio, no to se ukinulo. Zbog toga se u gotovo svim vijestima s početka 20. stoljeća Porporela javlja kao neodržavano kupalište. Tako tisak iz 1908. izvještava kako je gat na Porporeli ispucao na više mjesta, pa se *u sredini udaljio kam od kamena za čitav pedalj, te lako da kogod neopazice slomije nogu.*⁷⁵ Na iste probleme nailazimo i sljedeće godine.

Premda je Porporela bila mjesto gdje su domaća čeljad i stranci rado dolazili nauživati se svježeg morskog zraka, izgleda da je problem nečistoće bio stalan. Tako 1910. tisak iznosi da je *takova nečistoća, da čovjeku izgleda, kad tu dođe, da se nalazi na mjestu, na koje se ide samo silom momentalnih potreba.*⁷⁶

Ipak, sustavni apeli građana urodili su plodom. Već 1913. Društvo za poljepšanje grada postavlja nekoliko klupa. Tisak navodi da otkad se Porporela drži *onako čisto i uredno, pravo je uživanje ondje sjediti, na onom lijepom položaju, uz samo more, u hladu i mirnoći.*⁷⁷

Već 1925. bilježimo zahtjev anonimnog građanina Općini da ograniči sate kupanja do tri popodne jer kupaci nerijetko ostaju do večernjih sati i time smetaju i onemogućuju pristup domaćima i strancima koji se tu dolaze nauživati svježeg morskog zraka. Jedan od stalnih problema bile su mokre klupe na kojima se *mularija* sunčala ili ostavljala svoju robu.⁷⁸ Vjerojatno su opetovane kritike vezane uz cjelodnevno kupanje na Porporeli, s jedne strane, i potreba domaćih i stranaca da na Porporeli pronadu mjesto mira i svježeg zraka, s druge strane, potaknule Općinu da kupacima osmisli novo mjesto za kupanje, a Porporelu ostavi šetačima. Tako već 1930. dovršenjem radova učvršćenja *Molo tvrđave* (Sv. Ivan) kupaci dobivaju dvije nove prostrane betonske površine za sunčanje,⁷⁹ a 1931. Općina donosi odluku da se na mjestu zvanom Male vale, od tvrđave sv. Ivana, nova betonska gradnja spoji s postojećim stijenama jednim uskim prolazom. Tako je Općina građanima osigurala novo besplatno javno kupalište iza zidina, istodobno zabranivši kupanje na Porporeli.⁸⁰

74 Naziv Porporela izvedenica je latinske riječi *purpure* što na talijanskom jeziku znači *scogliera artificiale*, a na hrvatskom – umjetni niz grebena, školjića, seka, dio obale sastavljen od niza grebena. Vidi: Antun Ničetić, „Pronicanje u prošlost: Neke nove spoznaje o valobranu Kaše i Porporeli“, *Naše more* 53 (3-4) (2006), 148-155.

75 Porporela se ruši, *Prava Crvena Hrvatska*, god. IV., br. 157, 22. veljače 1908., 3.

76 Nečistoća, *Dubrovnik*, god. XIX., br. 37, 18. svibnja 1910., 3.

77 Sjedaća na „Porporeli“, *Prava Crvena Hrvatska*, god. IX., br. 432, 7. lipnja 1913., 3.

78 Kupanje na „Porporeli“, *Dubrovački list*, god. IV., br. 20, 4. srpnja 1927., 3.

79 Na rivijeri...šetnje gospara Đona, *Dubrovačka tribuna*, god. II., br. 82, 27. kolovoza 1930., 10.

80 HR-DADU-119, Zapisnici sjednica Općinskog upraviteljstva Dubrovnik 1931., br. 6032/31

Da je Porporela oduvijek bila mjesto dobre zabave svjedoči i jedna novinska vijest iz 1938. o ljetnoj zabavi Udruženja športskih ribara u Dubrovniku.⁸¹

Kao i neka druga dubrovačka javna kupališta i Porporela je imala svoju *Republiku Porporelu*⁸² osnovanu 1921.⁸³ od *najbezobraznijih mladića Grada*, kako je pisao ondašnji tisak.⁸⁴ No, tradicija je ostala, a knez i danas, čvrstom rukom, upravlja svojom *Republikom*.

Kupalište Šulić u Kolorini

Kupalište u Kolorini, u Dubrovniku poznatije kao *U Šulića*, nalazi se na istočnom obronku strme uvale Kolorina, ispod tvrđave Lovrjenac. Tu su se u vrijeme Republike nalazile djelomično u hridine uzidane kućice koje su služile kao radionice tabakara i kožuhara. Nakon propasti tih zanata, kućice postaju općinsko vlasništvo. Poslije Općina nekoliko kućica prodaje obitelji Šulić koja ih ruši i gradi kupalište.⁸⁵

U novinama prvi spomen kupanja u Kolorini nalazimo 1886. godine kad se u pismu koje potpisuje *jedan dubrovčanin*, govoreći o sramotnom ubijanju pasa lutilica, spominje i kupanje: *Ja za svoga života nijesam se tako uskosio kako toga dana na Kolorini ovdje u Dubrovniku, kad sam se nehotice na to namjerio, što je zgrozilo osim mene, još i druge osobe koje su ondje bile na kupanju i za deset časova slušale jauk i zavijanje kućaka*.⁸⁶

Odlukama Lučkog poglavarstva Dubrovnik Luju Šuliću je odobrena koncesija za izgradnju drvenog kupališta u Kolorini koje je onda i gospodarski koristio.⁸⁷ Kupalište uskoro ustanovljuje uredovno vrijeme i kupališni red te Šulić obavještava javnost: *Ženske se kupaju do 11 prije podne, a muški u ostale ure dana. Cijene kao i prije*.⁸⁸

81 Ljetna zabava na Porporeli, *Narodna svijest*, god. XX., br. 31, 3. kolovoza 1938., 3.

82 Stefi Moretti (izvatke odabrao Đivo Bašić), „Nekadašnje kupalište republike u Dubrovniku“ *dubrovnikportal.com* (2021), pristupljeno 24. 9. 2021. http://www.dubrovnikportal.com/kolumne/crtice_iz_povijesti_grada/nekadasnje-kupaliste-republike-u-dubrovniku/

83 Pola stagjoni od kupanja, *Narodna svijest*, god. III., br. 32, 9. augusta 1921., 3.

84 „Slavi se Porporela!“ *Dulist*, pristupljeno 14. 5. 2021. <https://dulist.hr/slavi-se-porporela/15383/>

85 Lukša Beritić, „Ubikacija nestalih građevinskih spomenika u Dubrovniku II“, *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji*, Vol. 12 No. 1 (1960), 78.

86 Ja za svoga života nijesam se tako uskosio kako toga dana na Kolorini..., *Glas dubrovački*, god. I., br. 24, 15. kolovoza 1886., 191.

87 HR-DADU-292, br. 118/36 Odluke Lučkog poglavarstva Dubrovnik br. 1255 od 17. kolovoza 1888. i 1070/01 od 7. svibnja 1901.

88 Kolorina, *Dubrovnik*, god. VIII., br. 25, 18. lipnja 1899., 3.



Slika 9. Kupalište u Šulića prije preuređenja (HR-DADU-988)

Lokalni je tisak podržavao poduzetništvo lokalnog stanovništva ističući *prednost pred vojničkim kupalištem na Pločama s higijeničkog pogleda, jer dok dođeš na Ploče ubije te prašina*.⁸⁹

Tijekom zime kupališne kabine bile bi rastavljene i spremljene u obližnje *špilje*, no bilo je oluja poput one iz 1909. zbog koje su valovi odnijeli na pučinu drvle od rastavljenih kabina.⁹⁰ Kabine su se dijelile u više klasa. One prve klase imale su čak i zrcalo, dok su ostale bile skromnije uređene.

Higijena i čistoća bile su najvažnije značajke kupališta, pa lokalni tisak 1912. oštro kritizira postupak pojedinih vojnika koji su s Lovrjenca bacali u more svakojaki otpad koji je more potom nanijelo u uvalu kupališta.⁹¹

Koncesionari Šulići sustavno su radili na održavanju i razvoju kupališta. Tako iz tiska doznajemo da su još 1927. postojali planovi za njegovo uređenje s predviđenih 56 kabina koje se trebalo graditi u armiranom cementu.⁹²

Nakon što su Šulići krajem 1935. isposlovali produljenje koncesije od Direkcije Pomorskog saobraćaja zatražili su građevinsku dozvolu za daljnje uređenje

89 Šulićevo kupalište, *Dubrovnik*, god. XV., br. 24, 17. lipnja 1906., 3.

90 Oluja, *Crvena Hrvatska*, god. XIX., br. 18, 3. ožujka 1909., 3.

91 Vojničkoj vlasti, *Prava Crvena Hrvatska*, god. VIII., br. 376, 11. svibnja 1912., 3.

92 Novo kupalište na Kolorini, *Dubrovački list*, god. IV., br. 2, 28. veljače 1927., 3.

kupališta. To je podrazumijevalo izgradnju novoga betonskog platoa, osiguranoga betonskim potpornim zidovima, na koji su postavljene već prije korištene drvene kupališne kabine na jednoj i na drugoj strani uvale. Između ovog platoa i izdvojene hridi Puhalo izgrađen je armirano-betonski mostić. Premda je građevinsku dozvolu izdalo Gradsko poglavarstvo u Dubrovniku još 1936., radovi se produljuju sve do studenog 1941. kad Božo Šulić konačno ishodi uporabnu dozvolu.⁹³

Kupalište na Dančama

Tisak bilježi kupalište na Dančama⁹⁴ kao jedno od javnih kupališta za koje je pristup Općina plaćala časnim sestrama (dumnama) određeni ugovoreni iznos,⁹⁵ s obzirom na to da su one od starina polagale vlasničko pravo na čitav obalni pojas Danača.

Poput kupališta Pod Lazaretom i ovo je javno kupalište prvotno bilo namijenjeno isključivo ženama, no i na njega su mimo reda često dolazili muškarci, što je bio uzrok javnim prozivkama upućenima općinskoj upravi zaduženoj za održavanje ćudoređa. Čini se da su časne sestre nastojale držati kupališnu *politiku* u svojim rukama, no javnost se očito nije s tim slagala pa tisak 1905. bilježi tužbe građana: *Ondje je od vajkada bilo mjesto gdje su se kupale ženske, bez razlike stališa, a sad rekbi, da bi se htjela uvести neka razlika.*⁹⁶ Kasnijim uvođenjem kupališnog reda⁹⁷ kupališni prostor cjelokupnih Danača formalno se dijelio na dva dijela: Pontu (istočni dio) i Valu ispod Gradca (zapadni dio). Premda je kupališni red predviđao da se na Ponti kupaju samo muški, a u Vali ispod Gradca ženske, to pravilo očigledno nitko, osim časnih sestara, nije poštivao. Štoviše, tisak bilježi da su se neke osobe kupale gole – *u Adamovim i Evnim kostimima*, pozivajući općinstvo da se na Dančama uvede red.⁹⁸ Ipak, vrhunac se zbilo 1937. kad se *usudila jedna besramna strankinja, da se posve gola kupa na Dančama pred mnogim domaćim kupaćima.*⁹⁹

Prelistavajući ondašnje lokalne novine, možemo pratiti sporove građana i časnih sestara oko prava prolaza na kupanje preko njihovih posjeda. Već 1912. građani se

93 HR-DADU-292, br. 118/36.

94 Toponim Danče u arhivskim knjigama iz prve polovici XV. stoljeća nalazimo vezano uz pošast kuge. Na tom području još od 1458., kad dubrovački izvori navode *Mantellate Francescane*, pa sve do danas, *časne sestre* na Dančama stanuju uz crkvu, samostalno se uzdržavajući i karitativno djelujući. Vidi: Sestre franjevke od Bezgrešnog začeca iz Dubrovnika, „Danče – pomorsko svetište“, pristupljeno 26. 5. 2021. <http://franjevke-dubrovnik-dance.net/svetiste-na-dancama/dubrovnik/dance-pomorsko-svetiste>

95 Kupanje na Dančama, *Crvena Hrvatska*, god. XXII., br. 57, 17. srpnja 1912., 2.

96 Javna kupališta, *Prava Crvena Hrvatska*, god. I., br. 17, 8. srpnja 1905., 3.

97 Kupanje na Dančama, *Narodna svijest*, god. V., br. 25, 5. lipnja 1923, 3.

98 Kupanje, *Narodna svijest*, god. VII., br. 21, 26. svibnja 1925., 7.

99 Škandal na Dančama, *Narodna svijest*, god. XIX., br. 36, 18. kolovoza 1937., 3.



Slika 10. Samostan i kupalište na Dančama (Državni arhiv u Dubrovniku. HR-DADU-967 Osobni fond Vitolda Galzinskog)

tuže da se nemaju više gdje kupati jer su časne sestre iz nepoznatih razloga odlučile zatvoriti prolaz kojim se oduvijek prolazilo do kupališta.¹⁰⁰ Razlozi su bili dijelom čudoredne naravi, ali dijelom i zbog šteta koje su činila djeca prolazeći kroz preobilne vrtove časnih sestara ili pak ovaca koje bi zbog otvorenih vrata ulazile i pravile štetu.¹⁰¹ Ljutnja je bila tolika da časne sestre čak nisu htjele niti primiti općinsku odštetu. Sljedeći višegodišnji spor koji započinje 1925. eskalira 1926. kad je skupina građana javno negodovala zbog toga što su časne sestre najprije zazidale stari put prema kupalištu, zabranile gradnju spremišta koje bi služilo za presvlačenje plivačica Športskog kluba „Jug“ te namjeravale zabraniti pristup kupcima na velikom dijelu uvale Danče.¹⁰² Građani apeliraju na Općinu, na Društvo za razvitak Dubrovnika i okolice i na Športski klub „Jug“ tražeći pomoć. Časne sestre u odgovoru ukazuju da su oduvijek bile susretljive prema kupcima, ali da ne mogu podnijeti da im kupci u kupacim kostimima dolaze pred samostan i u kapelicu. Ne slažu se s podizanjem kabina za plivačice „Juga“ jer prema kupališnom redu to nije mjesto predviđeno za kupalice.¹⁰³ Osnovni argument Dančara bio je da časne sestre ne

100 *Kupanje na Dančama, Crvena Hrvatska*, god. XXII., br. 57, 17. srpnja 1912., 2.

101 S kupanja na Dančama, *Dubrovnik*, god. XXI., br. 30, 25. srpnja 1912., 3.

102 Ugroženo kupanje na Dančama, *Dubrovački list*, god. III., br. 27, 31. srpnja 1926., 3.

103 Kupanje na Dančama, *Dubrovački list*, god. III., br. 29, 14. kolovoza 1926., 3.

mogu biti vlasnice pomorskog dobra jer je to javno dobro prema kojemu mora postojati slobodan prilaz¹⁰⁴ te da se prostor Ponte mora urediti za javno kupalište. Javna se polemika nastavlja i u 1927. godini. Dančari skupljaju potpise po kavanama,¹⁰⁵ pa dolazi i do organiziranog protesta te bučnog prosvjedovanja *sa loncima i romjenčama od Grada do Pila*,¹⁰⁶ a zacijelo je bilo i izravnih verbalnih ispada prema časnim sestrama. Jedan anonimni građanin koji je bio na njihovoj strani tvrdio je da je područje Danača pravno pripadalo samostanu od davnina te da je odnos sa samostanom uvijek bio dobar. Navodi kako su časne sestre čak čuvale kupališnu zastavu Danača *u buralu* te često dijelile smokve prolaznicima, no da je zbog pojedinaca narušen skladan odnos.¹⁰⁷ Nakon što su građani otvoreno prozvali gradonačelnika tražeći: *U ime socijalnog morala, uredite g. načelnice ovo kupalište, podignite čak i zimsko kupalište, jer vidite li da smo žedni, da nemamo vode ni za piti, a kamoli da se u kući kupamo*,¹⁰⁸ problem je eskalirao čak do razine gradskog vijeća.¹⁰⁹ Kako se stvar nije rješavala Dančari nastavljaju javnu polemiku ukazujući onom anonimnom građaninu da su oni u prošlosti pomagali časnim sestrama s Danača i s njima bili u dobrim odnosima, no da tih Dubrovkinja više nema jer su ove *časne sestre iz okolice Zadra*¹¹⁰ te da je to osnovni uzrok spora. Na opću radost Dančara uskoro dolazi do rješenja njihovih zahtjeva: *Na temelju naredbe Kr. Financijskog Odvjetništva u Splitu, a povodom nastalih sporova, obzirom na slobodu kupanja od pamti-vjeka slobodnom kupalištu uzduž čitave obale od Danača, danas se održava razgraničenje zemljišta na morskoj obali Danača*.¹¹¹ Nakon što je riješeno pitanje razgraničenja Općina 1930. dovršava radove uređenja obale na Ponti od Danača.¹¹²

Još 1919. Dančari osnivaju svoju *Republiku svijeh Danača* koja se, prema Statutu, sastojala od tri *općine*: Ponte, Vala i Tapita, kojima je na čelu bio predsjednik s titulom – *Kakamuka*.¹¹³ Statut je, između ostaloga, definirao i zastavu¹¹⁴ koja se očito tamo često vijorila i nekima *bola oči* o čemu čitamo u lokalnom tisku: *Slično je i na 'ponti' od Danača. Tamo se vrlo često vije neka crvena zastava; koja sličí komunističkoj, sa dva slova R. D., što znači 'Republika Danče'*.¹¹⁵

104 Tko je vlasnik morske obale na Dančama, *Dubrovački list*, god. III., br. 32, 4. rujna 1926., 2-3.

105 Kupanje na Dančama, *Narodna svijest*, god. IX., br. 31, 4. kolovoza 1927., 4.

106 Kupanje na Dančama, *Narodna svijest*, god. IX., br. 33, 18. kolovoza 1927., 4.

107 *Isto*

108 Kupalište na Dančama, *Dubrovački list*, god. IV., br. 24, 1. kolovoza 1927., 3.

109 Sjednica Općinskog Vijeća, *Dubrovački list*, god. IV., br. 25, 8. kolovoza 1927., 2.

110 Danče, omiljeno kupalište Dubrovčana, *Dubrovački list*, god. IV., br. 26, 17. kolovoza 1927., 4.

111 Razgraničenje na Dančama, *Dubrovački list*, god. IV., br. 27, 22. kolovoza 1927., 3.

112 Kupalište na Dančama, *Dubrovačka tribuna*, god. II., br. 86, 25. rujna 1930., 3.

113 Željko Konsuo, *Pet do sto* (Dubrovnik: VK Jug, 2019.), 20.

114 Crveno polje s dvije bijele crte ukriž, tri bijele zvijezde općina u tri oštra kuta i u četvrtome slova R. D.

115 Kako mu to ide?, *Dubrovnik*, god. XXIV., br. 32, 4. rujna 1937., 4.

Ipak, uz Danče je najviše vezan fenomen Vaterpolskog kluba „Jug“, zasigurno najtrofejnijeg dubrovačkog sportskog kluba. Nakon što je 1923. na Danče došao Rudi Reš, plivač i vaterpolist, „Victorije“ iz Sušaka, on se upoznaje s mladim i nadarenim Dančarima te ih počinje podučavati kralu i pravilima vaterpola. Na njegovu se inicijativu *u sklopu Športskog kluba Jug krajem 1923. osniva plivačka sekcija*.¹¹⁶ Već sljedeće godine plivači i vaterpolisti Športskog kluba „Jug“ imaju svoja prva natjecanja. Uspjeh je bio strelovit i nevjerovatan; do početka Drugoga svjetskog rata Jug je od petnaest sudjelovanja četrnaest puta osvojio naslov državnog prvaka u vaterpolu, a njegovi su vaterpolisti bili najbrojniji članovi reprezentacije sudjelujući čak i na Olimpijskim igrama u Berlinu 1936. Dančari su jednako uspješni bili i kao plivači u muškoj i ženskoj konkurenciji.¹¹⁷

Kupalište Lazaret na Lapadu

Nakon što je 1911. došao u Dubrovnik, bečki industrijalac i veleposjednik Wilhelm Lerch pokreće gradnju hotela u kompleksu ljetnikovca ranije zvanoga *Mleci* ili *Mala Venecija*¹¹⁸ koji je otvoren 1914. godine. Hotel je najprije nazvan *Weisses Schloss*, potom zbog negodovanja javnosti *Bijeli dvorac*, da bi konačno bio preimenovan u *Grand hotel Lapad*.

Već 1912. Lerch predaje zahtjev za gradnju kupališne zgrade kod Lazareta u Lapadu, no, najvjerojatnije zbog odbijanja vojnih vlasti koje su u neposrednoj blizini imale svoju barutanu, projekt nije bio realiziran.¹¹⁹

Iz zahtjeva se vidi da je tu već prije postojalo sagrađeno kupalište u vlasništvu Josipa Deisingera koji je bio vlasnik starog hotela „Petka“.¹²⁰

Tisak 1914. prenosi da se otvara kupalište, no bez planirane kupališne zgrade.¹²¹

Wilhelmov sin Karl u prosincu 1918. godine prodaje svoje posjede Srpskoj centralnoj banci za Primorje te oni već 1920. pokreću projekt za izgradnju kupališne

116 Konsuo, *Pet do sto*, 12.

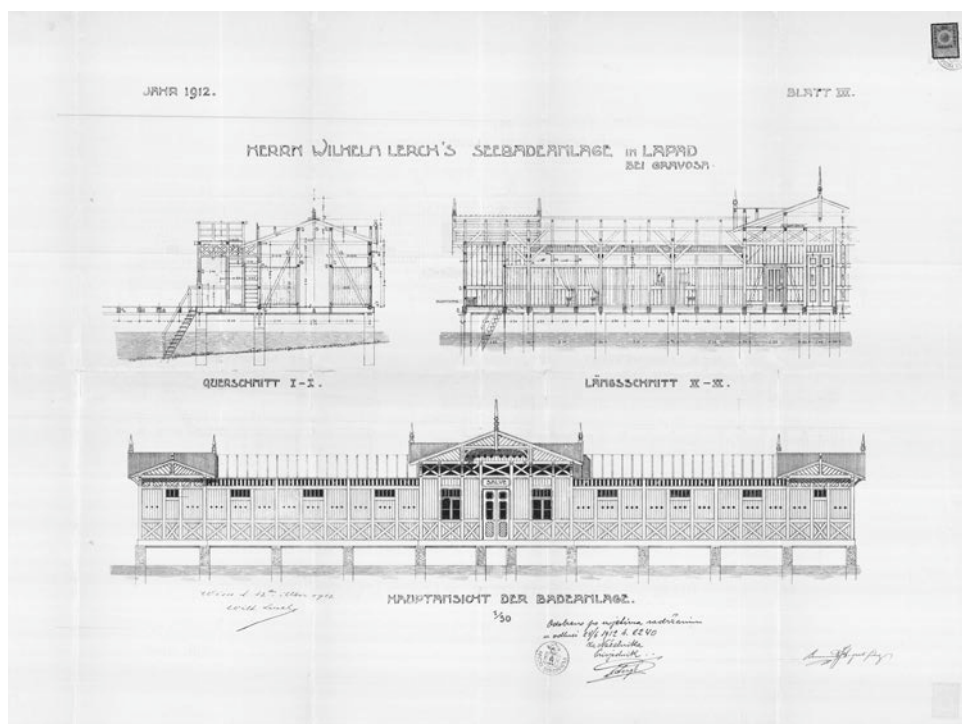
117 *Isto*, 90-91.

118 Piccola Venezia

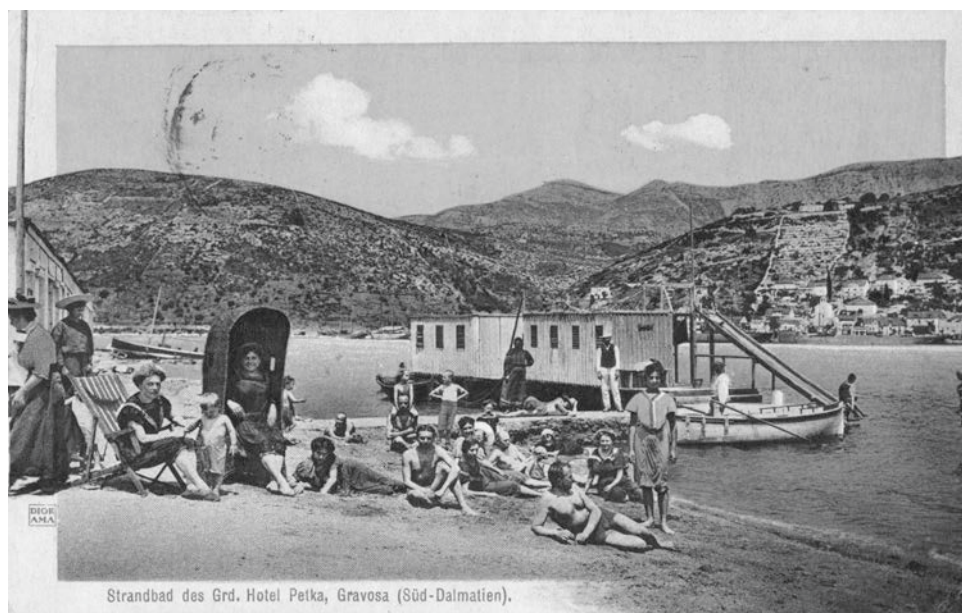
119 HR-DADU-292, br. 72/9

120 Andro Puljizević 1879. najprije počinje graditi najamnu zgradu u Gružu u kojoj 1886. otvara hotel „Petka“. Kasniji su vlasnici bili Josip Desinger i Dragutin Polaček. Od 1932. do 1934. hotel se renovira. U savezničkom bombardiranjima Gruža 28. studenog 1943. zgrada hotela bila je jedna od glavnih meta zbog smještaja njemačke vojske. Hotel je tada teško stradao te je zgrada 1949. srušena, a u neposrednoj blizini izgrađen je 1955. – 1961. novi hotel pod projektnim imenom hotel „Terminus“, no hotel je ipak zadržao svoje izvorno ime.

121 Kupalište Grand hotel Lapad, *Crvena Hrvatska*, god. XXIV., br. 20, 4. srpnja 1914., 3.



Slika 11. Nerealizirani projekt kupališta kod Lazareta u Lapadu (HR-DADU-292., br. 72/9)



Slika 12. Kupalište hotela „Petka“ kod Lazareta u Lapadu (HR-DADU-992)

zgrade, no ovaj nije bio odobren.¹²² Isti vlasnik 1933. daje oglas kojim iznajmljuje svoje kupalište.¹²³

Nakon što je u rujna 1933. osnovan Yachting-klub „Lahor“ sa sjedištem u gradskoj luci (koji uskoro mijenja ime u Yachting-klub „Argosy“), klub sljedeće 1934. smješta svoje novo sjedište na iznajmljeno kupalište Lazaret. Već 1936. uz kupalište se gradi sidrište te klupski dom. Klub se od 1948. zove Jedriličarsko društvo „Orsan“.¹²⁴

Na ovom je području svoje igralište i plivalište imao i Kantafiški plivački klub.

Kupalište u uvali Sumartin

Premda su se ljudi u uvali Sumartin zacijelo kupali i ranije, prve vijesti o počecima razmišljanja o organiziranom kupanju u uvali Sumartin nalazimo već krajem 19. stoljeća i vezane su uz gradnju hotela „Imperijal“.¹²⁵ Kako hotel nije bio građen neposredno uz more, javila se potreba za uređenim kupalištem. Stoga je investitor hotela, društvo *Erste Oesterrische Hotel-und Curorte-Aktion Gesellschaft Ragusa-Cattaro*, odlučilo u dragi od Lapada graditi morsko kupalište i lokale za restauraciju i zabavu, što će samo biti početak budućeg velikoga liječilišta i klimatičke stacije.¹²⁶

Općinsko vijeće, svjesno ovog potencijala, odobrilo je troškove za gradnju cesta te se od 1896. do 1898. gradi cesta od Gruškog zaljeva do uvale Sumartin u Lapadu, a već 1900. dovršen je put od Boninova do Lapada, nazvan Liechtensteinov put.¹²⁷

U desnom uglu plaže postojala je kuća koja je u drugoj polovici 19. stoljeća bila u ruševnom stanju, no čini se da je ova ruševina bila preuređena, a već 1906. bila je planirana i njezina nadogradnja.¹²⁸ Kućica je srušena sredinom 20-ih godina tijekom prvoga velikog uređenja kupališta.

Kupalište je u ovoj prvoj fazi bilo vrlo jednostavno. Bilo je slabo posjećeno, bez kabina za presvlačenje, uz neudobnu mješavinu pržine, pijeska i stijena. Ipak, tisak već 1912. bilježi pozitivne promjene: plaža je donekle očišćena od kamenja te je podignut niz kabina za presvlačenje u neposrednoj blizini mora ispred kojih je posut fini sitni pijesak. Uz plažu je postojao i jednostavan ugostiteljski objekt koji je vodio gostioničar Simo Srijemski koji je skrbio i o uređenju plaže. Ističe se da je nekoć

122 HR-DADU-292, br. 82/32

123 Iznajmljuje se, *Narodna svijest*, god. XIV., br. 11, 15. ožujka 1933., 4.

124 Milivoj Petković, „Doprinos upoznavanju sportskog jedrenja u Dubrovniku između dva rata (Uz pedesetu obljetnicu J. K. Orsan – Dubrovnik)“, *Naše more: znanstveni časopis za more i pomorstvo*, Vol. 30 No. 1-2, (1983), 37-41.

125 Hotel, *Dubrovnik*, god. V., br.1, 5. siječnja 1896., 4.

126 *Isto*

127 Put u Lapad, *Dubrovnik*, god. V., br. 12, 22. ožujka 1896., 3.

128 Razno iz Lapada, *Prava Crvena Hrvatska*, god. II., br. 51, 3. travnja 1906., 3.



Slika 13. Kupalište u uvali Sumartin s preuređenom kućom na plaži (HR-DADU-992)



Slika 14. Uređeno kupalište u uvali Sumartin (HR-DADU-988)

prazna uvala *oživjela novim životom* i postala omiljeno kupalište domaćih i stranih turista.¹²⁹ Ipak, iste godine nailazimo i na kritike u tisku, u kojima se vlasnika upozorava na postavljanje isključivo njemačkih natpisa na kupalištu.¹³⁰ Ubrzo, zbog popularnosti, kupalište sa svojim sadržajima postaje nedostatno za potrebe brojnih kupaca, što se očituje u pomanjkanju kupališnih kabina. U tisku se također ukazuje i na nedostatak čuvara koji bi regulirao red i čuvao ćudoređe na kupalištu.¹³¹

Nakon Prvoga svjetskog rata, novi vlasnik, Srpska centralna banka za Primorje već 1920. pokreće projekt preuređenja kupališta, no projekt nije bio odobren.

Uskoro, već 1923. Srpska banka d. d. u Zagrebu – filijala u Dubrovniku, na svom zemljištu te onom koje joj je dodijelila Pomorska oblast u kupališne svrhe, pokreće novi projekt uređenja kupališta.¹³² Iste godine od Općine ishoduje i gostioničarsko-krčmarsku koncesiju kako bi se time upotpunila ponuda na kupalištu.¹³³

Već sljedeće 1924. investitor daje zahtjev za gradnju novih dodatnih kupališnih kabina, magazina i kioska za blagajnu. Tada je srušena i ona trošna kuća koja se nalazila na samoj obali.¹³⁴ Ova faza uređenja konačno je dovršena 1928. kad je sagrađeno još šezdeset novih kabina i dovršena gradnja dvaju drvenih paviljona koji su se nalazili ispred kabina.¹³⁵ Ujedno je Srpska banka te godine odlučila početi sama voditi poslovanje kupališta i raskinuti s dotadašnjim koncesionarom gostioničarsko-krčmarskog obrta i voditeljem kupališta Slavkom Maričevićem – čika *Slavkom*.¹³⁶

Za uvalu Lapad pripremio se i ambiciozniji regulacijski plan koji je bio dovršen 1926. godine. Izradio ga je njemački arhitekt Werner Schürmann čije je rješenje za regulacijski plan Splita na međunarodnom natječaju 1924. godine osvojilo drugu nagradu i bilo izabrano za daljnju razradu.¹³⁷ Lokalni tisak bilježi da su *radnje oko regulacionog plana Lapada bile duge, budući je trebalo da se naprave predradnje mjerenja terena, a to je trajalo tri mjeseca. Mjerenje su vršili gg. ing. Juričević i ing. Botić. Na temelju ovih podataka o terenu napravljen je regulacioni plan, koji je veoma racionalno i ukusno izveden, obzirom na moderne zahtjeve kupališta i ljetovališta. Jedino bi prigovorili, da je kupalište po ovom planu suženo*.¹³⁸ Nažalost, najvjerojatnije zbog političkih razloga, ovaj plan općinske vlasti nikad nisu usvojile.

Dubrovačka podružnica Srpske banke d. d. Zagreb 1937. odlučuje proširiti kupališne kapacitete, urediti plitku stjenovitu obalu, izgraditi nove kabine i sunčalište

129 Kupalište u Lapadu, *Prava Crvena Hrvatska*, god. VIII., br. 392, 31. kolovoza 1912., 3.

130 Samo njemački natpis, *Prava Crvena Hrvatska*, god. VIII., br. 376, 11. svibnja 1912., 3.

131 Općini, *Prava Crvena Hrvatska*, god. IX., br. 441, 9. kolovoza 1913., 3.

132 HR-DADU-292, br. 85/5

133 HR-DADU-119, Zapisnici sjednica općinskog vijeća Dubrovnik 1923., br. 6049/23

134 HR-DADU-292, br. 87/4

135 HR-DADU-292, br. 92/26

136 Proširenje kupališta u uvali Lapad, *Narodna svijest*, god. X., br. 11, 15. ožujka 1928., 4.

137 Baće, „Arhitektura Dubrovnika“, 66.

138 Regulacioni plan Lapada, *Dubrovački list*, god. III., br. 44, 27. studenog 1926., 3.



Slika 15. Projekt novog kupališta s toboganom u uvali Sumartin (HR-DADU-292, br. 124/42)

u južnom dijelu posjeda. Izrada projekta povjerena je arhitektima Ivu i Anti Grgiću.¹³⁹ Projektiran je i izveden armiranobetonski tobogan kako bi pružio *internacionalnoj publici priliku nove razonode*. Tobogan od tada postaje zaštitni znak kupališta. Nakon dovršetka radova uvala Sumartin reklamirala se kao velika pješčana plaža koja je svojom infrastrukturom, ugostiteljskim i sportskim sadržajima turistima nudila komfor modernog kupališta.¹⁴⁰

Osim ovih dvaju glavnih uređenih kupališta na potezu od Kantafiga sve do Ponte od Lapada pa uz obalu sve do Bellevuea i kupališta ispod Boninova bilo je mnoštvo manjih neuređenih kupališta poput Kantafiga, Gimana, Solituda, Guštjernice, Piplića, Ponte Gospa, Ponte od Šipka, Modre špilje, Kačula i još mnogih.

Zaključak

Nedostatak povijesnih izvora koji spominju kupanje u moru zasigurno je jedan od razloga zbog kojeg nam je ovaj dio naše ljetne svakodnevice ostao nepoznat. Oni koji su pisali o tome, većinom naglašavaju višestoljetnu distancu čovjeka i mora, njegov strah i zazor pred nepoznatim. Ipak, nekoliko povijesnih crtica iz dubrovačkog Arhiva koje smo iznijeli u ovom radu pokazuju upravo suprotno. Već početkom 18. stoljeća, a sigurno i ranije, dubrovačka se djeca kupaju na onom istom kupalištu na kojemu se i danas kupaju. Roditelji i tada, kao i danas, s jednakim

¹³⁹ HR-DADU-292, br. 124/42

¹⁴⁰ Kupalište Sumartin-Lapad, *Dubrovnik*, god. XXIV., br. 30, 21. kolovoza 1937., 4.

povjerenjem i brigom puštaju svoju djecu na kupanje. Taj odnos domaćeg čovjeka prema kupanju u moru, barem u urbanim zajednicama, sigurno je bio puno neposredniji nego što se misli. U Britaniji još u 18., a onda i u ostaloj Europi tijekom čitavog 19. stoljeća, konačno dolazi do značajnijeg susreta mora i kontinentalaca. No, ovaj susret više nije neposredan. Sve to pokreće jedan novi proces svojevrstnog institucionaliziranja obale, kultiviranja prostora na razmeđu kopna i mora koje se ponajviše očituje u gradnji kupališnih objekata, uređenju plaža, definiranju kupališnog morala i reda te razvoju kupališne mode. Tako od kraja 19. stoljeća u Dubrovniku možemo pratiti sve jasniju distinkciju novouređenih i starih, *divljih* kupališta. Njih smo istraživanjem najprije morali definirati, a potom i rekonstruirati njihovu povijesnu priču. Izgradnju dubrovačkih uređenih kupališta pokreće vojska, potom strani kapital te domaći poduzetnici okrenuti jačanju turističke ljetne ponude. Ova se kupališta kontinuirano razvijaju prateći trendove turističkog razvoja Dubrovnika koji, naročito nakon Prvoga svjetskog rata, planira svoju infrastrukturu u smjeru isključivo ljetne sezonalnosti. S druge strane, u ovim procesima neka *divlja* kupališta nezaustavljivo propadaju, neka se spajaju u veće kupališne cjeline koje Općina želi oblikovati u besplatna javna kupališta, a neka, uz neznatno kultiviranje, opstaju kao kupališta *domaće čeljadi*. Kao trag ovog fenomena otpora lokalnog stanovništva koje nastoji sačuvati svoja stara prava na neposredan odnos s morem ostaju nam dubrovačke kupališne *republike* i *kraljevstava*.¹⁴¹

POPIS IZVORA I LITERATURE:

Arhivski izvori:

Državni arhiv u Dubrovniku (Hrvatska)

HR-DADU-7 Diplomata et Acta (1022. – 1808.)

HR-DADU-20 Lamenta de Criminali (1348. – 1808.)

HR-DADU-119 Općina Dubrovnik (1919. – 1941.)

HR-DADU-292 Zbirka građevinskih planova Općine Dubrovnik (1837. – 1957.)

HR-DADU-298 Zbirka fotografija.

HR-DADU-475 Osobni fond Vladimira Berdovića.

HR-DADU-967 Osobni fond Vitolda Galzinskog.

141 Republika Porporela, Republika Danče, Kraljevina Kolorina, Kraljevina Banje...

HR-DADU-988 Zbirka fotografija Mihovila Ercegovića.

HR-DADU-992 Zbirka razglednica Marije i Krunoslava Leka.

Službena glasila i tisak:

Crvena Hrvatska (Dubrovnik), 1896. – 1914.

Dubrovačka tribuna (Dubrovnik), 1930.

Dubrovački list (Dubrovnik), 1924. – 1928.

Dulist (Dubrovnik), 2021.

Dubrovnik (Dubrovnik), 1896. – 1939.

Glas dubrovački (Dubrovnik), 1886.

Narodna svijest (Dubrovnik), 1921. – 1938.

Prava Crvena Hrvatska (Dubrovnik), 1905. – 1917.

Literatura:

„A Practical Guide to the Watering and Sea Bathing Places on the Coasts of Kent, Sussex, and Hampshire, including The Isle of Wight, Etc.“, *London: Cradock & Co.*, (1848). Pristupljeno 13. 5. 2021. https://books.google.hr/books?id=ITtkAAAA-cAAJ&printsec=frontcover&hl=hr&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=one-page&q&f=false

Baće, Antun. „Arhitektura Dubrovnika između dva svjetska rata“. Doktorska disertacija, Sveučilište u Zagrebu, 2015.

Benković, Vlaho. *Uloga dubrovačke politike u stvaranju "Novoga kursa": (1903. – 1905.)*. Dubrovnik: Matica hrvatska Dubrovnik, 2009.

Beritić, Lukša. „Ubikacija nestalih građevinskih spomenika u Dubrovniku II“. *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji*, Vol. 12 No. 1 (1960), 61-84.

Sestre franjevke od Bezgrešnog začeca iz Dubrovnika. „Danče – pomorsko svetište“. Pristupljeno 26. 5. 2021. <http://franjevke-dubrovnik-dance.net/svetiste-na-danca-ma/dubrovnik/dance-pomorsko-svetiste>

Dragić, Marko; Dragić, Helena. „Sveti Ivan Krstitelj u hrvatskoj tradicijskoj baštini“. *Croatica et Slavica Iadertina*, Vol. 15/1 No 15 (2019), 276-329.

Ferry, Kathryn. *Beach Huts and Bathing Machines*. London: Bloomsbury Publishing PLC, 2009.

Jagić, Vatroslav. *Spomeni mogega života, I dio (1838–1880)*. Beograd: Srpska kraljevska akademija, posebna izdanja, knjiga LXXV, 1930.

Konsuo, Željko. *Pet do sto*. Dubrovnik: VK Jug, 2019.

Mikecin, Milica. „Utjecaj grčkoga jezika na leksik najstarije faze hrvatske redakcije staroslavenskoga jezika“. Doktorska disertacija, Sveučilište u Zagrebu, 2015.

Ničetić, Antun. „Pronicanje u prošlost: Neke nove spoznaje o valobranu Kaše i Porporeli“. *Naše more* 53 (3-4) (2006), 148-155.

Paladino, Zrinka. *Lavoslav Horvat, Kontekstualni ambijentalizam i moderna*. Zagreb: MeandarMedia i HAZU Hrvatski muzej arhitekture, 2013.

Paladino, Zrinka. „Desetljetni opus graditelja Lavoslava Horvata i Harolda Bilinića za dubrovačkog investitora Božu Banca“. *Radovi Instituta za povijest umjetnosti* 35 (2011), 237-254.

Perić, Ivo. *Razvitak turizma u Dubrovniku i okolici*. Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti istraživačkog centra Jugoslavenske akademije znanosti u umjetnosti u Dubrovniku, 1983.

Perinić Lewis, Ana; Adžija, Maja. „Globalna i lokalna plaža na primjeru dubrovačkih gradskih plaža i plažnih kultura“. *Studia ethnologica Croatica* 27 (2015), 415-447.

Petković, Milivoj. „Doprinos upoznavanju sportskog jedrenja u Dubrovniku između dva rata (Uz pedesetu obljetnicu J. K. Orsan - Dubrovnik)“. *Naše more: znanstveni časopis za more i pomorstvo*, Vol. 30 No. 1-2, (1983), 37-41.

Russel, Richard. „A dissertation concerning the use of sea water in diseases of the glands, &c. to which is added An' Epistolary dissertation to R. Frewin, M.D.“. *Oxford: Printed at the Theatre: and sold by James Fletcher in the Turl and J. J. Rivington in St. Paul's Church-Yard, London*, (1753). Pristupljeno 2. 6. 2021. <https://archive.org/details/dissertationconc00russ/page/n7/mode/2up>

Russell, Richard. „De Tabae Glandulari, Sive De Usu Aquae Marinae in Morbis Glandularum Dissertatio“. *Oxford: E Theatro Sheldoniano, prostant venales apud Jacobum Fletcher, Oxon, & J. & J. Rivington, Lond.* (1750). Pristupljeno 2. 6. 2021. https://books.google.hr/books?id=juOrPOyAze0C&pg=PP5&chl=hr&source=gbv_selected_pages&cad=3#v=onepage&q&f=false

Moretti, Stefi (izvatke odabrao Đivo Bašić). „Nekadašnje kupalište republike u Dubrovniku“. *dubrovnikportal.com* (2021). Pristupljeno 24. 9. 2021. http://www.dubrovnikportal.com/kolumne/crtice_iz_povijesti_grada/nekadasnje-kupalište-republike-u-dubrovniku/

Жуйкова, Маргарита Василівна. „Семантика слова купало в порівняльно-історичному аспекті“. *Вісник Запорізького національного університету. Філологічні науки* 1 (2018), 59-71.

Swimming and public beaches in Dubrovnik until the beginning of the World War II

Summary

This paper presents the results of a research on the history of sea bathing and beaches in Dubrovnik until the beginning of the Second World War. In addition to relevant literature and publications, the authors also used the historical sources of the fonds and collections of the State Archives in Dubrovnik.

After the origin and semantics of the Slavic word „kupanje“¹⁴² had been researched, two archival records from the end of the 17th and the beginning of the 18th century were brought as the first two known records of sea bathing in Dubrovnik.

Although the literature most often emphasizes the centuries-old distance between the men and the sea, their fear and aversion to the unknown, those records show that local people had a much more immediate contact with the sea, at least in urban communities. However, after a significant encounter of the sea and the people from the continent, during the 18th and especially the 19th century, a new historical process of institutionalization and cultivation of the area between the land and the sea started. It was mostly reflected in building of bathing facilities, defining beach rules and regulations as well as in developing of the swimwear fashion.

From the end of the 19th century in Dubrovnik we can see a clear distinction between the new regulated and the old, unregulated beaches. The construction of Dubrovnik's first well-maintained beaches was initiated by the army, then by the foreign investment, and by domestic entrepreneurs focused on strengthening the tourist summer offer. Those beaches were continuously being developed, following the trends of Dubrovnik tourism, which, especially after the First World War, developed its infrastructure for exclusively summer seasonality.

On the other hand, in those processes, some old and unregulated beaches kept decaying, some were merged into larger free public beach areas, and some, with slight cultivation, have survived as places still mostly used by locals.

The research defined the main Dubrovnik beaches and presented their historical overview.

Keywords: Dubrovnik, beach, Banje, Šulić, Sumartin, Danče, Porporela

142 Kupanje = *bathing*